

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Ірина ПАТЕН, Анастасія ПАТЕН
м. Дрогобич

Концепт *здоров'я* базовий антропоцентричний концепт, який акцентує увагу на основних аспектах життєвої цінності.

У науковій літературі існують численні дискусії навколо терміна концепт: це «основне семантичне поняття лінгвокогнітології та лінгвокультурології», стрижневе поняття когнітології; ментальний прообраз, оперативна смислова ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, картини світу у свідомості людини; інформація про знання, уявлення, думки людини про об'єкти світу» [13, с. 273]; посередник між словом і дійсністю.

О. Переломова стверджує, що концепт – це «узагальнене утворення, але разом з тим воно містить чуттєво-образний компонент, що знаходить своє вираження в понятті, уявленні, значенні слова, пов'язане з вищими духовними цінностями і має мовне вираження та етнокультурну специфіку. Найчастіше представником концепту в мові є слово, яке найбільш повно й адекватно передає зміст концепту. Слово знаходить свою реалізацію в складі лексичної-семантичної парадигми, утвореної лексичними варіантами слова. Отже, концепт співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею, тому слід ураховувати усю сукупність синонімічних засобів, які описують його в мові» [5, с. 64].

Людський розум завжди спрямований на усвідомлення основних понять універсуму і буття, а відтак, витлумачення поняття «концепт» залишається актуальним для низки сучасних наук.

Концепт здоров'я найбільш поширений від побутового рівня до таких наук, як біологія, медицина, фізіологія, психологія тощо неодноразово ставав предметом досліджень вітчизняних мовознавців (Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Малик, Л. Печенікова, Н. Романишин та ін.). Водночас дослідження концепту здоров'я на матеріалі української та англійської мов потребує більш ґрунтовного і виваженішого розгляду.

Основна ознака здоров'я, стверджує Л. Печенікова, здатність організму пристосовуватися до впливу різноманітних чинників довкілля. Тож здоровий організм може витримувати значні фізичні та психічні навантаження, не тільки пристосовуючись до дії екстремальних чинників зовнішнього середовища, але й повноцінно функціонувати в цих умовах [6, с. 122].

«Словник української мови» подає таке тлумачення здоров'я – 'стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи' та його відтінок – 'той чи інший стан, самопочуття людини' [7, с. 547]. Науковці розширюють семантику поняття здоров'я, і стверджують, що здоров'я це не лише відсутність хвороби або фізичних дефектів, а комплексне поняття, яке охоплює біологічне, психологічне, соціальне та духовне благополуччя: здоров'я – це насамперед міра можливостей кожної людини робити те, що вона хоче, та стати тим, ким вона хоче. Стан здоров'я – це вираження успіху, яку переживає організм у своїх спробах адаптуватися до викликів довкілля [12, с. 52]. Відтак проблема здоров'я, здорового способу життя займає особливе місце з-поміж людських цінностей.

Вивчення фразем на позначення здоров'я людини дає змогу виявити розвиток народних уявлень про анатомію і фізіологію людини, народне трактування захворювань, методи лікування хвороб тощо [6, с. 121].

Фразеологізм – це своєрідний мікросвіт, який містить «і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові,

які заповідали предки для керівництва потомкам»; це душа кожної національної мови, у якій неповторно овиражаються дух і своєрідність нації, народне мислення, національний колорит, це віддзеркалення історичного минулого тощо [11, с. 53].

Фраземи (зрощення, єдності, компаративні фразеологічні звороти, паремії) – аналітичні за формою, семантично цілісні й синтаксично неподільні мовні знаки, що постають на ґрунті своїх вільносинтаксичних генотипів, нерозривно пов'язані з історією народу; це – образно мотивовані й експресивні знаки; скарбниця культурної пам'яті.

Фразеологічні фонди досліджуваних мов багаті на фраземи, які вербалізують концепт здоров'я: *здоров'я – велика цінність; будьте здорові як сиві корови; бути у розквіті сил; здоровий як хрін, здорова як вода; жвавий як цвіркун // be in health (in good health); look as big as bull-beef; feel like(a) fighting cock(s); alive and kicking / well; in the prime of (ones) life / in ones prime, in blooming health / blooming with health.*

Найчастіше фраземи, які вербалізують концепт здоров'я, містять у своєму складі рослинний чи тваринний компонент: *здоровий, як лось; здоровий як бик; здоровий, як корова; здоровий як віл; здоровий як дуб // as strong as a horse; as sound as a roach; be as fit as a flea; as fresh as a daisy; as fresh as a rose.* Є. Бартмінський вважає, що, подібно до тварин і птахів, рослини мають стійкі культурні портрети, закріплені в дериватах і метафоричних порівняннях. До прикладу, дуб закріпив за собою образ сили і здоров'я: *чоловік як дуб* – «кремезний, сильний»; *прездоровий як дубовий пеньок*; квіти виступають виразниками народних вподобань, звичаїв, вірувань, прикрас, вони забезпечують людині здоров'я, зміцнюють сімейний добробут тощо: *milk and roses.*

Компонент *'banana'* в англійській мові концептуалізує емоційне становище і проблему ментального здоров'я людини: *to*

lose one's banana – «втратити контроль над собою»; *to drive one bananas* – «звести когось з розуму». Потенційними семами флороніма *banana* є зійти з розуму, вийти з себе, втратити контроль над собою і загалом мають негативну оцінну конотацію.

Віддзеркалення рослинного і тваринного світу у фраземах пов'язане з тим періодом, коли людство вважало себе частиною природи і приписувало собі їхні риси задля позитивного чи негативного ефекту.

Здорова людина завжди щаслива, адже проблеми зі здоров'ям не викликають задоволення: *(as) fresh as a daisy; look red as a rose; be in health (in good health)*.

Антропологічні дослідження доводять, що найбільшим багатством є здоров'я людини, тому людство так дбайливо до нього ставиться: *health is better than wealth; poverty is the mother of health*. В українській лінгвокультурі бажають здоров'я при зустрічі та при прощанні: *будь здоров (здоровий, здоровенький); будьте здорові (здоровенькі); бувай (іди, зоставайся, ходи) здоров (здоровий); зоставайтесь здорові*.

Фраземи, які вербалізують уявлення про здоровий стан організму людини й описують привабливість, енергетичну активність тощо – це, зазвичай, візуальні чи когнітивні образи. Відтак візуальний образ міцного здоров'я в українській та англійській мовах асоціюється із гарним кольором обличчя. Здорова людина має білу, незасмаглу шкіру обличчя, що водночас говорить і про її красу: *білий як молоко; кров з молоком // as white as milk; as white as a lily* (про колір обличчя жінки або ж дитини), а от блідість є уже хворобливою ознакою: *блідий як смерть; білий як стіна // as pale as death; as pale as a sheet; as pale as a ghost; as pale as a muffin; as pale as paper; as pale as ivory; as pale as ashes; as pale as a corpse*. Нездоровий вираз обличчя також має і жовтуватий відтінок: *as yellow as wax; as yellow as a buttercup; as yellow as a lemon; as yellow as the dead*.

Важливим показником здоров'я є рум'янець на обличчі, який порівнюють з певними рослинами: *червона як калина; рум'яна як ягідка; личко червоне як панська роза; рум'яний як яблучко; шкіра як персик // as red as a cherry (rose); have roses in one's cheeks; put the roses back in someone's cheeks.*

Образний потенціал концепту здоров'я виявляється також у можливості образного перенесення слів «здоров'я» та «здоровий» для позначення успіху та ефективності чогось, наприклад організації чи системи: *the health of the economy; the healthy society; the future health of the banking industry* або для вимірювання морального, утилітарного, прагматичного аспекту поведінки, дій, діяльності (здоровий підхід до справи, здоровий інтерес) [4, с. 63].

Численна група англійських фразем описує зовнішній вигляд здорової, активної, фізично міцної людини: *be as fit as a fiddle, be as fit as a flea, right as rain; as strong as brandy, (as) right as a trivet.* Тож, здорова людина в англійській лінгвокультурі порівнюється зі скрипкою, блохою, дощем тощо. Цікаво, що фразема «*right as rain*» лише на початку ХХ ст. стала використовуватися зі значенням «міцне здоров'я». Спочатку вона означала «прямий, незмінний напрямок», адже походить ця одиниця з Великої Британії, де дощова погода була нормою.

Окремі фраземи деталізують загальне бачення здоров'я і акцентують увагу на енергійності та емоційній характеристиці: *бути в розквіті сил; бути у формі // in the pink (of health / condition / perfection); be in fine / good / high fettle; becoming healthy again.*

У здорової людини завжди міцний сон: *спить як убитий; спить як немовля // sleep like a log; sleep like a baby.*

Уважаємо за необхідне окремо виділити групу українських фразем, які характеризують процес одужання: *як рукою зняло; як*

на світ народився; заживе як на собаці, живучий як верба; набиратися здоров'я, накладати здоров'ям, повертати здоров'я.

Драматично нова коронавірусна пандемія, яка неабияк підірвала здоров'я всього людства, гібридна війна, повномасштабне вторгнення росії створили або загострили в державі внутрішні протиріччя та конфлікти із подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей [2, с. 20], відтак особливо значущим стає концепт *соціального здоров'я*, тому сьогодні так важливо *держати свій здоровий глузд за барки*.

У публікаціях наукового, публіцистичного та інших жанрів поширені такі вирази, як психічне, репродуктивне, фізичне, соціальне здоров'я, ментальне здоров'я, здоровий спосіб життя, здоров'я нації тощо: *Ментальне здоров'я – це обіймати близьких і себе* (Приват24). *Результати тривалих досліджень вказують, що здоровий спосіб життя може допомогти попередити розвиток діабету і навіть сповільнити прогресування хвороби* (“Українська правда”, 12.09.2018). *Безумовно, здоров'я нації багато в чому залежить від особливостей харчування, кліматичних умов, екологічної безпеки та ряду інших об'єктивних факторів, які є визначальними для здоров'я людини* (“Українська правда”, 2.07.2018). Ці та інші сполуки ще не вміщені у лексикографічні джерела, але є всі підстави вважати їх фраземами, позаяк вони «усталені за складом і структурою лексично неподільні словосполучення, що виражають цілісне специфічне фразеологічне значення, яке не є сумою значень його компонентів, а виникає на основі їх переосмислення переважно завдяки метафоричним і метонімічним процесам» [8, с. 24].

Збереження здоров'я та забезпечення повноцінного життя людства – найважливіша ціль світової спільноти, зафіксована у засадах європейської політики «Здоров'я – 2020». Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я (1946 р.) чітко зазначає, що основним правом кожної людини є володіння найбільш

досяжним рівнем фізичного та психічного здоров'я («Українська правда», 05 лютого 2018), тож концепт здоров'я – ціннісна домінанта, сума якої складає погляди тієї чи тієї етнокультури. Кількість концептів обмежена, і тільки ті явища дійсності, які є актуальними та важливими для певної культури, мають значну кількість одиниць мови для фіксації, є темою фразем. Порівняльна характеристика концепту здоров'я в українській та англійській мовах висновує дивовижну схожість і за формою, і за змістом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український фразеологічний словник / упор. Баранцев К. 3-те вид., стер. Київ : Тов. «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
2. Богатирьов І. Злочинність в умовах гібридної війни: актуальна проблема. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. / МВС України, Харків. нац. унт внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. С. 19–21.
3. Енциклопедичний словник класичних мов / Звонська Л., Корольова Н., Лазер-Паньків О. та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
4. Космеда Т. Мовна свідомість і семантика мови (на прикладі концепта ВОЛЯ у тексті Т.Г. Шевченка). *Семантика мови і тексту* : зб. ст. 6-ї Міжнар. наук. конф. (Івано-Франківськ, 26–28 верес. 2000 р.). Івано-Франківськ : Плай, 2000. С. 263–268.
5. Переломова О. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність». *Гуманітарний вісник ДІА*. 2012. № 50. С. 63–70.

6. Печенікова Л. Компаративні фразеологічні одиниці на позначення здоров'я людини. *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2013. № I (3). Iss. 13. С. 121–123.

7. Словник української мови : в 11 т. Т. 3 / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. Білодіда І. / ред. тому: Гнатюк Г., Черторизька Т. Київ : Наукова думка, 1972. 744 с.

8. Словник української мови : у 20 т. Т. 1 : А–Б / гол. наук. ред. Русанівський В.; уклад. : Шевченко Л. та ін. Київ : Наукова думка, 2010. 911 с.

9. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: Білоноженко В. та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

10. Удовиченко Г. Фразеологічний словник української мови. Київ : Вища школа, 1984. Т. 1 : А–М 304 с. Т. 2 : Н–Я 384 с.

11. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови : посіб. для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.

12. Akut K. Morphological Analysis of the Neologisms during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of English Language Studies (IJELS)*. 2020. Vol. 2. No. 3. P. 1–7.

13. Dudos R. *So Human an Animal*. London : Abacus, 1968. 191 p.